

Наталія Гаврилишина

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Україна)

e-mail: natali_skripchen@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3854-2468>

**Роль жінки в сімейній історії козацько-старшинського роду Кочубеїв
(II половина XVII–XVIII ст.)**

Анотація. Метою статті є аналіз впливу «жіночого фактору» в родині генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея (бл. 1640–1708 рр.), простежити роль жінок у підтримці соціально-політичної активності цієї родини в елітному середовищі Гетьманщини. Авторка на основі історичних джерел, повідомлень сучасників та історичних розвідок змальовує портрет його дружини Любові Кочубеї (?–1722 рр.) та доньок. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) і спеціально-історичних методів (історико-структурний, історико-антропологічний, історико-порівняльний, просопографічний) із принципами історизму, об'єктивності. Застосування цих методів дало змогу провести системний аналіз джерел, які у своєму взаємозв'язку допомогли охарактеризувати діяльність «жіночої» складової родини Кочубеїв, проаналізувати зв'язки між членами роду та їх оточенням. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше здійснено комплексний аналіз становища жінок з родини В. Л. Кочубея, їх роль у суспільно-політичній та економічній сферах. З нових позицій простежено історію набуття та повернення земельних володінь Кочубеїв упродовж другої половини XVII–XVIII ст. **Висновки.** Дослідження та відтворення біографістики козацько-старшинської родини Кочубеїв показало, що її представники входили до елітного прошарку суспільства Гетьманщини. Вдале налагодження шлюбних контактів призвело до збагачення родини, становлення її майнового потенціалу, забезпечило політичну та економічну підтримку. Члени роду поріднилися з Жученками, Скоропадськими, Обідовськими, Мазепами, Чуйкевичами, Апостолами, Сулимами, Забілами, через зв'язки з якими вирішувались життєво важливі питання. Протягом слідства, розпочатого після подання доносу В. Кочубеєм на гетьмана І. Мазепу, його дружина Л. Кочубеї утримувала родину, користуючись родинними зв'язками, відстоювала свої права та інтереси. Простежено, що саме «жіночий фактор» відіграв основну роль у поверненні земельних володінь, які відібрали за наказом російського царя Петра I.

Ключові слова: історія роду, козацька старшина, Лівобережна Гетьманщина, Полтавський полк, шлюбні стратегії.

Постановка проблеми. Козацько-старшинські роди відносились до елітного соціального прошарку Гетьманщини. Історію окремих родів, їх походження, ступінь спорідненості між ними вивчає наука генеалогія. На сьогодні дуже важливі не лише генеалогічні розвідки, а й реконструкція цих родів у соціально-політичному контексті розвитку держави. Актуальним напрямом дослідження науковців є соціальна історія, з акцентом на історію повсякденності, вивчення приватного життя людей різних історичних епох, їх побуту, шлюбно-сімейних відносин. «Жіноча історія», яку виокремлено з «women's studies» – «вивчення жіноцтва», субдисципліни, яка розвивалась з 1970-х рр. як частина «історії знизу» чи «народної історії», є затребуваною в сучасному суспільстві [Будзар, 2016 : 115]. Дослідники суспільно-політичних відносин Гетьманщини акцентують увагу на вивченні «чоловічої» історії, їх політичної кар'єри, посідання державних урядів, але «жіноча» історія залишається менш дослідженою.

Діяльність чоловіків із роду Кочубеїв, їх політична кар'єра, привертала увагу дослідників, але найменше розкрито питання щодо впливу жінок, їх ролі в збереженні економічно-соціального потенціалу родини тощо.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Порушена проблема не знайшла комплексного висвітлення у вітчизняній та зарубіжній історичній науці. Наукове вивчення становища жінки, аналіз її юридичних прав в українському суспільстві заклав О. І. Левицький [Левицкий, 1909]. Дослідження «жіночої історії» часів Гетьманщини активно почало розвиватись з початку XXI ст. О. Кривошея відзначав стабільність правового становища жінок Козацької доби [Кривошея, 2005 : 42]. Жінка розглядалась, як об'єкт дослідження, в контексті історії повсякденності козацької еліти [Буряк, 2003], шлюбно-сімейних відносин [Петренко, 2010].

Становище представниць козацько-старшинських родів представлено невеликою кількістю, але досить ґрунтовних робіт [Гуржій, 2002; Таїрова-Яковлева, 2008; Будзар, 2016].

В історіографії велику увагу приділено конфлікту В. Кочубея та гетьмана І. Мазепа в 1707–1708 рр., а поряд з тим до наукового обігу введено факти із життя сім'ї засудженого генерального судді [Бантыш-Каменский, 1830]. Важливі біографічні дані містяться в розвідках істориків ХІХ–ХХ ст., які заклали основу генеалогічного розпису, перерахували земельні володіння, адже частина цих авторів встигла попрацювати з фамільним архівом [Лазаревский, 1876; Милорадович, 1888; Модзалевский, 1910]. З кінця ХХ ст. відбувся сплеск інтересу до історії Гетьманщини, а поряд з тим – дослідження персонального складу старшини, що займала державні та військові посади, зокрема Кочубеї [Томазов, 2006; Павленко, 2009; Кривошея, 2010].

Дослідження історії роду Кочубеїв з середини ХVІІ–ХVІІІ ст., формування патронально-клієнтарних взаємин, шлюбна стратегія, накопичення володінь простежено Н. Гаврилишиною [Гаврилишина, 2014]. Звичайно, жіночі «сюжети» представлені в історіографії, але найзгадуванішою особою є Мотря Кочубей, її постать оповита багатьма таємницями та потребує додаткових біографічних фактів [Таїрова-Яковлева, 2007].

Фактологічну основу роботи становлять документи персонального походження, що були написані безпосередньо представниками роду Кочубеїв – тестаменти, пом'яники, листи. Другу групу джерел складають матеріали, що відображають господарську діяльність Кочубеїв та їх економічний потенціал. Багато паперів господарського змісту зберігалися у Диканському архіві.

Мета статті. Проаналізувати вплив «жіночого фактору» в родині генерального судді Василя Леонтійовича Кочубея (бл. 1640–1708 рр.), простежити роль жінок у підтримці соціально-політичної активності родини в елітному середовищі Гетьманщини. На підставі історичних джерел та історичної літератури спробуємо змалювати портрет дружини Василя Кочубея та їх доньок.

Виклад основного матеріалу. Василь Кочубей (бл. 1640–1708 рр.) обрав собі за дружину Любов Жученко (?–1722 рр.), доньку полтавського полковника, представника козацької верхівки Федора Жученка (Жука) (? – бл. 1709 рр.) та Ганни Ясиківни. Жученко мав неабиякий авторитет серед козацтва, О. Лазаревський вказував, що: «Во главе полтавских мудрецов стояли, конечно, Жученко и Гуджол...» [Лазаревский, 1891]. Він був записаний в козацькому реєстрі 1649 р., входив до вузького кола багатих і впливових людей Полтавщини, котрі могли змінювати хід виборів, зокрема й виборів полковника. Статус полтавського полковника підтверджувався значними земельними володіннями в Полтавському полку, причому частину з них він осадив самовільно.

Про Любов Кочубей (Кочубеїху) сучасники згадували, як про вольову людину, яка мала великий вплив на свою родину. Вольових жінок Україна знала немало, серед них – гетьманша А. Скоропадська, про яку в народі говорили, що вона тримає булаву, а не її чоловік. Любов Кочубей розпоряджалася родинними прибутками, про що на допиті повідомив її чоловік: «...пожитков у него малое число... а где и сколку порознь, сказал, не упомнит, а ведает про то жена ево...» [Бантыш-Каменский, 1859]. О. Лазаревський звертав увагу на балакучість Л. Кочубей [Лазаревский, 1876 : 441].

Відносини Л. Кочубей з І. Мазепою, очевидно, не склалися, оскільки гетьман у листі до В. Кочубея негативно відгукується про його дружину: «...рачій бы належало скаржитися на свою гордую, велеречивую жену, которую, як вижу, не вмееш, чи не можеш повсягнути и предложить тое: же ровній муштук як на коне, так и на кабили кладут; она то, а нехто инший, печали твой причиною, ежели якая на сей час в дому твоім обретається...» [Маркевич, 1842 : 74–75].

Любов Кочубей, яка з дитинства жила в родині знатного полковника, напевно, хотіла займати почесне становище гетьманської дружини. До такого погляду схиляється Т. Таїрова-Яковлева: «Любовь Кочубей явно руководила своим мужем (Мазепа не случайно писал Василию, что тот «под пихтой» ходит) и наверняка подстрекала его в амбициях на булаву...» [Таїрова-Яковлева, 2007 : 103]. Вона явно керувала чоловіком і розпалювала в ньому жагу до влади. О. Оглоблін навіть припускав можливість якогось давнього роману гетьмана – улюбленця жінок – і вольової, енергійної Любові Кочубей (посилаючись на родинні перекази Кочубеїв) [Журавльов, 2007 : 209]. Якщо це – правда, то Л. Кочубей була жорстокою жінкою і не зупинилася перед тим, щоб зламати долю своєї дочки Мотрони, яка мала зносини з гетьманом Мазепою.

Роман старого гетьмана і молоді Кочубеївни описувало багато істориків та письменників. Більшість дослідників схильні вважати, що мати та батько, які знали про таємні задуми зради гетьмана, хвилювалися за майбутню долю дочки. Хоча Мазепа відзначав жорстоке ставлення батьків, особливо матері, до Мотрі. Навіть далекий нащадок А. Кочубей у «Сімейній хроніці» припускав, що саме мати примусила доньку вийти заміж, аби перешкодити контакту з гетьманом [Кочубей, 1890 : 5].

Та не всі сучасники негативно оцінювали характер та вчинки Любові Кочубей. 1707 р. духівник Василя Кочубея ієромонах Варлаам (Ясинський) у листі порівнював його дружину «добродійку и матку мою пану судину» з другою святою Сарою, сміливою Юдіф, відважною Фаїль [Таїрова-Яковлева, 2008 : 204]. Звичайно, це явище можна пояснити практичним змістом, оскільки жінки Гетьманщини також займались меценатською діяльністю, фінансово підтримували церкви та монастирі. Чернець Никанор, який прибув у м. Батурин 1707 р., частіше вів розмову саме з господинею дому, а та досить емоційно розповідала про трагедію її родини.

Велике практичне значення для В. Кочубея мало породичання з полтавським полковником Ф. Жученком. Від тестя канцелярист отримав у 1680 р. ґрунти в с. Диканьці, частину лісу під назвою Жуковий Ріг та хату з «броварем» і полем [ІР НБУВ. Ф.Х. Спр.8438. Арк.15]. Подружжя отримало від Ф. Жученка не лише диканські володіння, але й комору під дзвіницею церкви Святої Пречистої, двір з будинком у м. Полтаві: «...при паркане против ко дому все чесного господина отца Луки Семіоновича протоппа полтавського в тилу домов Петра Яковенка Жученка, сотника полтавського, братнича мого, и Тимчихи братовоъ моей...» [ІР НБУВ. Ф.Х. Спр.8438. Арк.15]. Згодом 1683 р. Любов отримує як вінове землі в Полтавському полку [ІР НБУВ. Ф.Х. Спр.8438. Арк.23]. Обов'язкове «віно» робило жінку матеріально незалежною від чоловіка за його життя і забезпечувало у вдовуванні. Перші документально підтвердженні володіння родини Кочубеїв відомі на території Полтавського полку. Інші земельні володіння були примножені шляхом купівельних операцій, а також приєднані за заповітом Ф. Жученка (1707 р.) – с. Жуки з прилеглими територіями, хутір у Педасовій долині, дві слобідки, байрак і ліс [ІР НБУВ. Ф.Х. Спр.8438. Арк.54].

Незабаром статус родини різко змінився у зв'язку з арештом генерального судді В. Кочубея. Дружина витримала тиск, який зазнала родина під час слідства. Очевидець подій розповідав, що 1708 р. Кочубеїху із невісткою взято під варту, тоді вона не зупинилася перед загрозою смерті, щоб захистити родину і чоловіка [ІР НБУВ. Ф.VIII. Спр.232/99 II. Арк.303 зв.]. Після страти В. Кочубея та свояка І. Іскри 14 липня 1708 р., цар Петро I наказав позбавити родину всіх маєтностей.

З погіршенням ситуації в Гетьманщині, після того як Мазепа перейшов на бік шведського короля Карла XII, родину не одразу реабілітували в суспільстві. У 1709 р. Л. Кочубей написала листа до князя О. Меншикова зі скаргами на скруту, на те, що вона достатньо натерпілася від «зрадника» І. Мазепи, і вмовляла його помилувати її дочку А. Обідовську (дружину племінника Мазепи). У кінці листа вона підписалася: «Жуковна Василиєва Кочубеева вдова печальна» [Таїрова-Яковлева, 2010 : 1019]. Кочубеїха неодноразово зверталася до різних уповноважених осіб з проханнями повернути їхні маєтки, серед них – гетьман І. Скоропадський [РГАДА. Ф.1445. Оп.1. Д. 696. Л.1]. Її чолобитні не залишилися без уваги, адже гетьманським універсалом від 15 грудня 1708 р. родині повернули всі маєтності, яких набув за життя В. Л. Кочубей.

Після страти чоловіка Любов Кочубей жила з молодшим сином Федором у с. Дубовичі Ніжинського полку, в одному з родових маєтків. Можливо, вона жила на хуторі Ретик, за 7 «верст» від с. Дубовичі, де 1710 р. збудувала дерев'яний храм Успіння Пресвятої Богородиці [Лазаревский, 1893 : 393–395].

За свідченнями сучасника вона «по шляхахъ держала разбой» і самовільно розпоряджалася селянами [Лазаревский, 1893 : 452], тим самим натякаючи на її жорстокість і свавілля. Одного разу вдова тинницького козака Федора Пеніка (с. Тинниця Ніжинського полку) бажаючи отримати протекцію місцевого панича – канцеляриста Григорія, продала йому свій двір. Ці дії обурили стару Кочубеїху, вона наказала побити сина вдови. Так, натякнула, що неправильно обходити великих панів і віддаватися до дрібних паничів. Лише після смерті гетьмана І. Скоропадського вдова наважилася подати скаргу в канцелярію про те, що її худобу вкрав селянин Кочубеїха, що спричинило судовий розгляд [Лазаревский, 1893 : 452–453].

Очевидно, що Любов Кочубей була впливовою людиною та мала досвід у вирішенні різних проблем, захищала своїх дітей. У 1717 р. на ярмарку піддана Ф. Кочубея – селянка Яковиха – зірвала шапку з козака Морозенка за те, що той у п'яному стані побив її. Отаман с. Бистрика присудив відібрати в селянки шапку, але вона вже втекла на той час, тому було вирішено відібрати коней у будь-якого мешканця с. Дубовичі (належало родині Кочубей). Ці дії отамана обурили Кочубея, який згодом зустрів Морозенка й отамана та сильно побив їх. Цю подію з ненавистю до дій панича описав місцевий священник. Любов Кочубей, коли дізналась, що отаман від побойв перебуває при смерті, наказала синові побувати в нього і просити не скаржитися гетьманові [Лазаревский, 1893 : 451–452]. Навіть за обіцянки отримати винагороду отаман очевидно не погодився, адже поскаржився гетьману [ІР НБУВ. Ф.I. Спр. 50897–50973. Арк.110–114]. Таке свавілля Федора, могло бути пов'язане з тим, що його обраницею стала Анастасія Скоропадська (?–1723 рр.) — племінниця гетьмана Івана Скоропадського, дочка чернігівського полкового обозного Василя Скоропадського.

Важливим важелем вивіщення представників роду на державних посадах, стало укладання шлюбів у межах вищої старшинської корпорації. Питання щодо формування клану Кочубеїв, встановлення родинних зв'язків, патронально-клієнтарних відносин прослідковано авторкою в попередніх публікаціях [Скрипченко, 2013].

Невідома точна кількість дітей, яку мало подружжя Василя та Любові Кочубей. В. Модзалевський наводив відомості про сімох дітей, а от А. Кочубей в «Сімейній хроніці» згадав тільки трьох. Ще один родич Кочубеїв граф Г. Милорадович вказував, що дітей у подружжя Кочубеїв було п'ять [Милорадович, 1901 : 86]. За нашими підрахунками, у подружжя могло бути семеро дітей – двоє синів та п'ять дочок. За текстом пом'яника, який передали до монастиря Святої Катерини на Синайському півострові в 1684 р., неможливо вирахувати точну кількість дітей, оскільки на той час не всі діти з'явилися на світ. Крім того, імена з позначкою «м(ладенец)» («Марія, Єкатери(на), Марина, Анна, Сімеонъ») не завжди збігаються з іменами відомих історії дітей Кочубеїв [ДАПО. Ф.Р.-8831. Спр.25. Арк.4].

У 2015 р. до наукового обігу введено відомості про «Руський Зографський Пом'яник», який виявлено під час наукової експедиції до Святої Гори Афон. До «вкладної книги» внесено записи знатних благодійників, зокрема Кочубеїв, під 1686 р.: «Василія, Любов, м. Анну, млд. Симеона, млд. Марію, Феодора, інокію Євфимію, Параскевію, Марину, мл. Матрону, мл. Василія, мл. Марфу», іншим почерком додатково дописано «мл. Феодора, мл. Параскевію». С. Шумило повідомляє, що так само рід записано у пом'янику Руського Пантелеймонівського монастиря на Афоні [Шумило, 2016 : 80]. Встановлення повного генеалогічного розпису роду Кочубеїв з II половини XVII ст. потребує детального вивчення, але для цього бракує відомостей з історичних джерел.

Отже, якщо про синів Василя (до 1684–1743 рр.) та Федора (до 1684–1729 рр.) Кочубеїв в історії залишилися свідчення, то відомості про життя їх дочок не такі багаті. Анна (Ганна) Кочубей народилася до 1684 р. На її долю випало багато випробувань, більшою мірою пов'язаних із її чоловіком. У 1698 р. вона вийшла заміж за племінника гетьмана Мазепи, ніжинського полковника Івана Обідовського (1676–1701 рр.). Весілля відбулося в Батурині. Батько Ганни був незадоволений шлюбом, тому звинувачував Мазепу, який практично примусив його до цього: «...прилагаєся придворною ко мне любовію лесною, хотя якобы печаль мою обрадовати, дщерь мою за свого сестренца во сопружество сочета, не ради добраго дружества и свойства, но дабы мя возмогл лъстивие уловити...» [Бантыш-Каменский, 1859 : 125–126]. В одному зі свідчень В. Л. Кочубей розповідав про витрати на весілля доньки: «А и первым двум дочкам, одну за Рабленка, а другую за покойнаго пана Обидавскаго, і выдаючи, не мало выложилем суммы, справуючи достатніи веселья и даючи им, дочкам, слушній одежи, ношенья и охендозства и грошей зможности» [Бантыш-Каменский, 1859 : 142–143]. На жаль, він не уточнює імена доньок.

І. Обідовський довго перебував у військових походах. Його обранням не було задоволене старшинське оточення, оскільки він – родич гетьмана. Київський полковник К. Мокієвський напідпитку називав його «блазнем» [Павленко, 2009 : 70]. У Чернігівському літописі під 1701 р. зазначається, що він помер у поході, а вдова Ганна залишилась з двома синами – Михайлом та Іваном. Бажаючи втішити бездітного Мазепу, Петро I 1702 р. затвердив за вдовою Обідовського п'ять сіл: Крутичполе з Вишнівкою, Саричівкою, Коровай і Переводи. Як влаштувала своє життя вдова дають можливість зрозуміти її листи до матері 1707 р. У них ішлося про бажання дочки вдруге вийти заміж за якогось пана Красенського, на що її встиг благословити батько [Таїрова-Яковлева, 2008 : 203]. Напевно, цього не сталося, оскільки Ганна чекала поки з походу повернуться гетьман і батько, щоб відбулося офіційне сватання. Відомо, що 1707 р. розпочалася політична акція В. Кочубея проти І. Мазепи, мабуть, саме вона завадила її заміжжю. З цього листа зрозуміло, яку важливу роль у пошуках шлюбної пари відігравали батьки та їх рішення. У 1708 р. Г. Кочубей довелося переховуватися в маєтку Апостолів у Сорочинцях, Полтавського полку. Після цього її тримали в Полтаві під вартою. Оскільки Іван Обідовський був племінником Мазепи, то на Ганну чекало ув'язнення. Після чолобитних матері, у березні 1710 р. цар дозволив Ганні мешкати в Глухові без варти. Однак удіві заборонялося відвідувати інші населені пункти, а її землі конфіскували. Гетьман Д. Апостол 1731 р. звертався до російського уряду, аби землі повернули вдові та її синам, але це клопотання не задовольнили.

За тяжких життєвих обставин Ганна просила допомоги у сестри Параскевії Сулими. Її син Іван під час студювання у гімназії Св. Єлизавети в Бреслау (Вроцлав) (1722–1723 рр.) писав до тітки та просив у родички допомоги [ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57480. Арк.22]. Після арешту Ганни Параскевія та її чоловік Федір Сулима стали опікунами Івана Обідовського, надсилали йому гроші. Фінансів, щоб закінчити навчання – бракувало, їх він брав під розписку і обіцяв віддати зі спадщини, після повернення. На думку О. Дзюби, родина Сулим надсилала племінникові допомогу неохоче [Дзюба, 2012 : 159].

Інша донька, Параскевія Кочубей (?–1726 рр.), вийшла заміж після смерті батька в 1717 р. Про її вінове попідкувалися матір та брат Федір, від них вона отримала млин на р. Сейм (на Озарицькій греблі), з двором і ґрунтами [Модзалевский, 1910 : 531]. Ф. Сулима (?–1726 рр.), перебуваючи у військовому поході, звертався листом до рідних та просив матір наглядати за дружиною з дітьми, та піклуватися про них. Прохав виявляти до його дружини «...любовную склоность» [ІР НБУВ. Ф.І. Спр.57480. Арк.29–30].

Відомостей про інших доньок Василя та Любові Кочубей є досить мало. Марія Кочубей (до 1684 р. – після 1704 р. і до 1708 р.) була другою дружиною (з 1700 р.) значного військового товариша Василя Забіли, сина ніжинського полковника. На момент проведення слідства в 1708 р. її вже не було в живих.

Найзаплутаніша історія склалася навколо двох дочок Мотрі й Катерини. Про Мотрону Кочубей згадувало багато дослідників, у контексті історії кохання з гетьманом Мазепою. Більшість істориків (Д. Бантыш-Каменський, Г. Милорадович, Т. Таїрова-Яковлева та інші) вважають, що Мотрона вийшла заміж за Чуйкевича, а частина (М. Арандаренко, О. Богданович, А. Грановський та інші) – що пішла в монастир.

Кочубеї, очевидно, мали ще одну дочку, Катерину. У «Поминальній записці» (1684 р.) ім'я «Катерина» згадувалось. В. Модзалевський вважав, що у 1726 р. вона була ще живою, а її чоловіком був ніжинський полковий суддя Семен Васильович Чуйкевич [Модзалевский, 1910 : 531]. Для встановлення істини бракує інформації з історичних джерел, тому це питання потребує додаткових досліджень.

Як бачимо, близько 14 років після смерті чоловіка Любов Кочубей опікувалась своєю родиною, вберегла та примножила родові маєтності. У наступних поколіннях представники роду Кочубеїв займали високі державні посади в Гетьманщині та Російській імперії, а поріднитись з ними бажали інші відомі родини.

Висновки. Розглянувши становище жінок у родині Кочубеїв (одного покоління), зауважимо, що вони мали великий вплив у сім'ї, оберігали її добробут. У переломні часи, які були пов'язані із поданням доносу на гетьмана та подальшими подіями в Гетьманщині, своїми діями Любов Кочубей зберегла родові маєтності, що визначали соціально-економічний статус родини. Вона розпоряджалась родинними статками після смерті чоловіка та допомагала утримувати їх своїм синам.

Звичайно, що Кочубеї набували соціальний статус через вигідні шлюби, які укладалися у межах старшинської корпорації, а потім – російського дворянства. Шлюбними партнерами Кочубеїв були представники (представниці) переважно козацько-старшинських родин (Апостоли, Безбородьки, Жученки, Забіли, Обідовські, Скоропадські, Сулими, Чуйкевичі тощо). З другої половини XVIII ст. їхнє коло розширилося за рахунок аристократичних родів Російської імперії (Васильчикови).

Зміна дослідницького ракурсу на «жіночий» відкриває нові грані життєдіяльності роду Кочубеїв у соціумі II половини XVII–XVIII ст. Такі дослідження дають змогу активізувати вивчення складних родинних зв'язків, патронально-клієнтарних відносин, що є перспективним для реконструкції життя суспільства Гетьманщини.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

Бантыш-Каменский, Д. Н. (1859). *Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантыш-Каменским и изданные О. Бодянским* (в 2 ч., Ч. 2). Москва: Университетская типография, 340 с.

Бантыш-Каменский, Д. Н. (1830). От избрания Мазепы до уничтожения Гетманства. *История Малой России* (в 3 ч. Ч. 3, 264 с.). Москва: Типография С. Селивановского.

Будзар, М. М. (2016). Місце жінки в сімейній історії українського панства: чотири Катерини родини Галаганів. *Київські історичні студії*, (1 (2), С. 115–177.

Буряк, Л. І. (2003). Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу. *Соціум. Альманах соціальної історії*, 2, С. 197–206.

Гаврилишина, Н. А. (2014). *Рід Кочубеїв в історії Лівобережної Гетьманщини (середина XVII–кінець XVIII ст.)*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Київ, 254 с.

Гуржій, О. І. (2002). «Іван носить плахту, а Настя – булаву» Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 1, С. 219–230.

ДАПО – Державний архів Полтавської області.

Дзюба, О. М. (2012). *Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини)*. Київ: Інститут історії України НАНУ, 347 с.

- Журавльов, Д. В. (2007). *Мазепа: людина, політик, легенда*. Харків: Фоліо, 384 с.
- ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
- Кочубей, А. В. (1890). *Семейная хроника. Записки Аркадия Васильевича Кочубея. 1790–1873*. Санкт-Петербург: Типография Пантелеевых, 314 с.
- Кривошея, В. В. (2010). *Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія*. Київ: «Стилос», 792 с.
- Кривошій, О. П. (2005). Жінка в суспільному житті за козацької доби. Ред. В. Борисенко, *Українки в історії* (сс. 33–42). Київ: Либідь.
- Лазаревский, А. М. (1876). *Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII–XVIII вв.* Москва: Тип. Грачева и К., 96 с.
- Лазаревский, А. М. (1891). Полтавщина в XVIII веке. *Киевская старина*, 34, С. 357–374.
- Левицкий, О. И. (1909). *Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв.* Киев, 120 с.
- Маркевич, Н. А. (1842). *История Малороссии* (в 5 т., Т. 4). Москва: Типография Августа Семена, 483 с.
- Милорадович, Г. А. (1888). Родословная дворян и князей Кочубеев. *Киевская старина*, 8, С. 46–49.
- Милорадович, Г. А. (1901). *Родословная книга Черниговского дворянства* (в 2 т., Т. 2). Санкт-Петербург: Санкт-Петербургская губернская типография, 316 с.
- Модзалевский, В. Л. (1910). *Малороссийский родословник* (в 4 т., Т. 2). Киев: Типография Товариства Г. Л. Фронцкевича, 720 с.
- Павленко, С. О. (2009). *Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники* (2-е вид.). Київ: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 602 с.
- Петренко, І. М. (2010). Шлюбно-сімейні відносини в контексті православної повсякденної культури Росії (XVIII ст.). *Краєзнавство*, 3, С. 97–103.
- РГАДА – Российский государственный архив древних актов.
- Скрипченко, Н. А. (2013). Клан Кочубеїв (друга половина XVII – кінець XVIII ст.): формування та діяльність. *Гілея: науковий вісник*, 71, С. 36–40.
- Таирова-Яковлева, Т. Г. (2007). Мотря Кочубей и ее роман с гетманом Иваном Мазепой. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 1/2, С. 99–104.
- Таирова-Яковлева, Т. Г. (2010). Новые данные из биографистики времен Гетманщины в архивах Санкт-Петербурга. *Україна кризь віки: Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля*, С. 1017–1020.
- Таїрова-Яковлева, Т. Г. (2008). До питання про повсякденне життя представниць козацько-старшинських родин початку XVIII ст. *Український історичний журнал*, 3, С. 202–209.
- Томазов, В. В. (2006). *Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.)*. Київ: Стилос, 284 с.
- Шумило, С. В. (2016). Нове джерело до біографії І. Мазепи та історії зв'язків української козацької старшини з центром православного чернецтва на Афоні. *Сіверянський літопис*, 6, С. 73–84.

Гаврилишина Наталя

Государственное научное учреждение «Энциклопедическое издательство»,
кандидат исторических наук, старший научный сотрудник (Украина)

**Роль женщины в семейной истории казацко-старшинского рода Кочубеев
(II половина XVII–XVIII вв.)**

Аннотация. Целью статьи является анализ влияния «женского фактора» в семье генерального судьи Василя Леонтьевича Кочубея (ок. 1640–1708 гг.), проследить роль женщин в поддержке социально-политической активности этой семьи в элитной среде Гетманщины. Автор на основе исторических источников, сообщений современников и исторических исследований изображает портрет его жены Любови Кочубей (?–1722 гг.) и дочерей. **Методология исследования** основывается на сочетании общенаучных (анализ, синтез, обобщение) и специально-исторических методов (историко-структурный, историко-антропологический, историко-сравнительный, просопографический) с принципами историзма, объективности. Применение этих методов позволило провести системный анализ источников, которые в своей взаимосвязи помогли охарактеризовать деятельность «женской» составляющей Кочубеев, проанализировать связи между членами рода и их окружением. **Научная новизна** работы заключается в том, что впервые проведен комплексный анализ положения женщин из семьи В. Л. Кочубея, их роль в общественно-политической и экономической сферах. С новых позиций прослежена история приобретения

и возвращения земельных владений Кочубеев на протяжении второй половины XVII–XVIII вв. **Выводы.** Исследование и воспроизведение биографистики казацко-старшинской семьи Кочубеев показало, что ее представители входили в элитный слой общества Гетманщины. Удачное налаживание брачных контактов привело к обогащению семьи, становлению ее имущественного потенциала, обеспечило политическую и экономическую поддержку. Члены рода породнились с Жученко, Скоропадскими, Обидовскими, Мазепами, Чуйкевичами, Апостолами, Сулимами, Забилами, из-за связей с которыми решались жизненно важные вопросы. В ходе следствия, начатого после представления доноса В. Кочубеем на гетмана И. Мазепу, его жена Л. Кочубей содержала семью, пользуясь родственными связями, отстаивала свои права и интересы. Прослежено, что именно «женский фактор» сыграл основную роль в возвращении земельных владений, отображенных по приказу русского царя Петра I.

Ключевые слова: брачные стратегии, история рода, казацкая старшина, Левобережная Гетманщина, Полтавский полк.

Natalia A. Havrylyshyna

State Research Institution «Encyclopedia Press»,
PhD (History), Senior Research Officer (Ukraine)

The Role of a Woman in the Family History of the Kochubei Cossack-Officers Ancestry (Second Half of the 17th–18th centuries)

Abstract. *The purpose of the article is to analyze the influence of the «female factor» in the family of General Judge Vasyl Kochubey (about 1640–1708), to trace the role of women in supporting the socio-political activity of this family in the elite environment of the Hetmanate. Based on historical sources, contemporary reports and historical intelligence, the author paints a portrait of his wife Lyubov Kochubey and daughters. The methodology of the research is based on a combination of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical methods (historical-structural, historical-anthropological, historical-comparative, prosopographic) with the principles of historicism and objectivity. The application of these methods made it possible to conduct a systematic analysis of the sources, which in their interconnection helped to characterize the activities of the "female" component of the Kochubey family, to analyze the relationships between family members and their environment. Scientific novelty of the work is that for the first time a comprehensive analysis of the situation of women from the family of V. Kochubey has been made, their role in the socio-political and economic sphere was determined. The history of the acquisition and return of Kochubei land holdings during the second half of the 17th–18th centuries is traced from new positions. Conclusions.* Research and reproduction of the biography of the Cossack-officer family Kochubey, showed that its representatives were part of the elite stratum of society of the Hetmanate. Successful marital contacts led to the enrichment of the family, the formation of its property potential, provided political and economic support. The members of the family became related to Zhuchenko, Skoropadsky, Obidovsky, Mazepa, Chuykevych, Apostol, Sulima, Zabala, through whose ties vital issues were resolved. During the investigation initiated after V. Kochubey's denunciation of Hetman I. Mazepa, his wife L. Kochubey supported the family, defending her rights and interests using family ties. It is observed that the «female factor» played a major role in the return of land holdings, which were selected by order of Russian Tsar Peter I.

Key words: marriage strategies, history of the family, Cossack officers, Left-Bank Hetmanate, Poltava regiment.

References:

- Bantysh-Kamensky, D. N.** (1859). *Istochniki Malorossiyskoy istorii, sobrannye D. N. Bantysh-Kamenskimi i izdannye O. Bodyanskim* [Sources of Little Russian history, collected by D. N. Bantysh-Kamensky and published by O. Bodyansky] (v 2 ch., Ch.2). Moskva: Universitetskaya tipografiya, 340 p. [in Russian].
- Bantysh-Kamensky, D. N.** (1830). *Istoriya Maloy Rossii [History of Little Russia]* (v 3 ch. Ch.3). Moskva: Tipografiya S. Selivanovskogo, 264 p. [in Russian].
- Budzar, M. M.** (2016). *Misce zhinky v simejnij istoriji ukrajins'kogo panstva: chotyry Kateryny rodyny Galaganiv.* [Female role in Ukrainian nobility's family history: four Catherines of the Galagan family]. *Kiivs'ki istorichni studii*, (1 (2), 115–177. doi: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2016.1.15> [in Ukrainian].
- Buriak L.** *Povsiakdenne zhyttia kozatskoi elity Livoberezhnoi Ukrainy XVIII st. kriz pryizmu materialnoho svitu* [Everyday life of the Cossack elite of the Left Bank of Ukraine in the XVIII century.

- through the prism of the material world]. *Socium (Print) – SOCIUM. Almanac of Social History*, 2, 197–206. [in Ukrainian].
- DAPO** – Derzhavnyj arkhiv Poltavskoj oblasti [State Archives of Poltava region]. [in Ukrainian].
- Dzjuba, O. M.** (2012). *Pryvatne zhyttja kozacjkoi starshyny XVIII st. (na materialakh epistoljarnoji spadshchyny)* [Private Life of the Cossack Starshyna of the 18th Century (Based on Epistolary Heritage)]. Kyiv: Instytut istoriji Ukraïny NANU, 347 p. [in Ukrainian].
- Havrylyshyna, N. A.** (2014). *Rid Kochubejiv v istoriji Livoberezhnoi Ghetjmanshhyny (seredyna XVII – kinecj XVIII st.)* [The Kochubey family in the history of Left-Bank Hetmanate (middle of the 17th – end of the 18th century)] (Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
- Hurzhi O.** «Ivan nosyt plakhtu, a Nastia — bulavu»? : *Suspilno-politychnyi portret elitnyi zhinky pershoi tretyny XVIII st.* [«Ivan wears a sheet, and Nastya - a mace» Socio-political portrait of an elite woman of the first third of the XVIII century]. *Socium – SOCIUM. Almanac of Social History*, 1, 219–230. [in Ukrainian].
- IR NBUV** – Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukraïny imeni V.I. Vernadskoho [Manuscript Institute of the VI Vernadsky National Library of Ukraine]. [in Ukrainian].
- Kochubey, A. V.** (1890). *Semeynaya khronika. Zapiski Arkadiya Vasilevicha Kochubeia. 1790–1873* [Family chronicle. Notes of Arkady Vasilevich Kochubey. 1790–1873]. Sankt-Peterburg: Tipografiya Panteleevykh, 314 p. [in Russian].
- Kryvosheja, V. V.** (2010). *Kozacjka starshyna Ghetjmanshchyny. Encyklopedija* [Cossack petty officer of the Hetmanshina. Encyclopedija]. Kyiv: «Stylos», 792 p. [in Ukrainian].
- Kryvoshyj, O. P.** (2005). *Zhinka v suspilnomu zhytti za kozacjkoi doby* [Woman in public life during the Cossack era]. In V. Borysenko (Ed.), *Ukraïjnyky v istoriji* (pp. 33–42). Kyiv: Lybidj. [in Ukrainian].
- Lazarevskiy, A. M.** (1876). *Ocherki malorossiyskikh familij. Materialy dlya istorii obshchestva v XVII–XVIII vv.* [Essays on Little Russian surnames. Materials for the history of society in the XVII–XVIII centuries]. Moskva: Typ. Gracheva i K., 96 p. [in Russian].
- Lazarevskiy, A. M.** (1891). *Poltavshchina v XVIII veke* [Poltava region in the XVIII century]. *Kievskaya starina*, 34, 357–374. [in Ukrainian].
- Levitskiy, O. I.** (1909). *Cherty semeynogo byta v Yugo-Zapadnoy Rusi v XVI–XVII vv.* [Features of family life in Southwest Russia in the 16th–17th century]. Kiev, 120 p. [in Ukrainian].
- Markevich, N. A.** (1842). *Istoriya Malorossii* [History of Little Russia] (v 5 t., T.4). Moskva: Tipografiya Avgusta Semena, 483 p. [in Russian].
- Miloradovich, G. A.** (1888). *Rodoslovnaya dvoryan i knyazey Kochubeev* [Genealogy of noblemen and princes Kochubeev]. *Kievskaya starina*, 8, 46–49. [in Ukrainian].
- Miloradovich, G. A.** (1901). *Rodoslovnaya kniga Chernigovskogo dvoryanstva* [Genealogical book of the Chernigov nobility] (v 2 t., T.2). Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburskaya gubernskaya tipografiya, 316 p. [in Russian].
- Modzalevskiy, V. L.** (1910). *Malorosiyskiy rodoslovnik* [Little Russian genealogy] (v 4 t., T. 2). Kiev: Tipografiya Tovaristva G. L. Frontskevicha, 720 p. [in Ukrainian].
- Pavlenko, S. O.** (2009). *Otochennja ghetjmana Mazepy: soratnyky ta prybichnyky* [Hetman Mazepa's entourage: associates and supporters]. (2th ed.). Kyiv: Vydavnychyj dim «Kievo-Moghyljansjka akademija», 602 p. [in Ukrainian].
- Petrenko, I. M.** (2010). *Shljubno-simejni vidnosyny v konteksti pravoslavnoji povsjakdennoji kuljturny Rosiji (XVIII st.)* [Marriage-family relations in the context of orthodox everyday culture in Russia (XVIII century)]. *Kraeznavstvo*, 3, 97–103. [in Ukrainian].
- RGADA** – Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts] [in Russian].
- Shumylo, S. V.** (2016). *Nove dzherelo do bioghrafiji I. Mazepy ta istoriji zv'jazkiv ukraïnskoji kozacjkoi starshyny z centrom pravoslavnoho chernectva na Afoni* [A new source for the biography of I. Mazepa and the history of ties of the Ukrainian Cossack officers with the center of Orthodox monasticism on Mount Athos]. *Siverans'kij litopis*, 6, 73–84. [in Ukrainian].
- Skrypchenko, N. A.** (2013). *Klan Kochubejiv (druga polovyna XVII – kinecj XVIII st.): formuvannja ta dijajlnistj* [The Kochubey Clan (second half of the XVII th – end of the XVIII century): Establishment and Functioning]. *Gilea*, 71, 36–40. [in Ukrainian].
- Tairova-Yakovleva, T. G.** (2008). *Do pytannja pro povsjakdenne zhyttja predstavnycj kozacjko-starshyns'kykh rodyn pochatku XVIII st.* [On the question of the daily life of representatives of Cossack-officer families of the early XVIII century]. *Ukraïns'kij istorichnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3, 202–209. [in Ukrainian].
- Tairova-Yakovleva, T. G.** (2010). *Novye dannye iz biografistiki vremen Getmanshchiny v arkhivakh Sankt-Peterburga* [New data from the biography of the times of the Hetmanate in the archives of St. Petersburg]. *Ukraïjina kriz' viky: Zbirnik naukovikh prats na poshanu akademika NAN Ukraïni profesora Valeriya Smoliya*, 1017–1020. [in Ukrainian].

- Tairova-Yakovleva, T. G.** (2007). Motrya Kochubey i ee roman s getmanom Ivanom Mazepoy [Motrya Kochubey and her romance with Hetman Ivan Mazepa]. *Studia slavica et balcanica Petropolitana*, 1/2, 99–104. [in Russian].
- Tomazov, V. V.** (2006). *Ghenealoghija kozacjko-starshynsjykh rodiv: istorioghrafija ta dzherela (drugha polovyna XVII – pochatok XXI st.) [Genealogy of Cossack Officialdom Families: Historiography and Sources (second half of 17 th – erly 21 st)]*. Kyiv: Stylos, 284 p. [in Ukrainian].
- Zhuravljov, D. V.** (2007). *Mazepa: ljudyna, polityk, leghenda [Mazepa: man, politician, legend]*. Kharkiv: Folio, 384 p. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 20.10.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 26.11.2021 р.